גליון 468 לך לך

מסביב לשולחן

נושא השבוע: **כופין על מידת סדום**

המקור בפרשה: **ואנשי סדום רעים וחטאים לד' מאד**
י"ג י"ג ב"ב י"ב:

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

מעשה רב

עורך הרב הלל מן

מדוע היא נקראת מדת סדום

רבי אייזל חריף זצ"ל בא פעם לאחד מעשירי עירו סלונים להתרים אותו לצדקה למטרה נשגבה, בראות העשיר את רב העיירה מתדפק על דלת ביתו, נתמלא שמחה וקיבלו במאור פנים, אך מיד כשהבין את מטרת בואו של הרב, להתרימו לנתינת צדקה, השתמט אותו עשיר ואמר לרב: יש לי אח עני מאד שפרנסתו עלי, ואני תומך בו כל העת, ואינני יכול לתמוך גם באחרים..

לאחר מספר ימים נתברר, כי אכן נכון הדבר שיש לו אח עני מאד, אך אחיו העשיר אינו תומך בו כלל, והוא נאלץ לחזר על הפתחים להשיג דבר אוכל לפיו.

משנודע הדבר לרבי אייזל, והוא פגש באותו עשיר, אמר לו הרב בשנינותו:

חכמינו שנו באבות "שלי שלי ושלך שלך - זו מידה בינונית, ויש אומרים זו מידת סדום', ותמיד תמהתי האיך מבינים אנו את הקיצוניות בין שתי המדות בזו האמירה, לאחד מדה זו היא מדה בינונית, ולשני היא מדת סדום?!

אולם עתה משפגשתי בך אומר לך כי כך הם פני הדברים:

'האומר שלי שלי ושלך שלך' - היינו שאומר אני אפרנס את העני הקרוב לי ואתה תפרנס את העני הקרוב לך, הרי זו מדה בינונית, שכן לכל הפחות עוסק הוא במצות הצדקה לעני הקרוב אליו, אבת 'יש אומרים' - היינו שיש כאלו שהם רק אומרים 'שלי שלי', והאמת היא שהם אינם נותנים ולו פרוטה אחת אף לשלהם, לעניים הקרובים אליהם, - זו היא מדת סדום!!

גנוזות

עורך הרב הלל מן

רבי חיים הלוי סאלאווייציק – רב ור"מ בריסק [תרי"ג – תרע"ח] מכתבי תלמידו

בדין אימתי כופין על מדת סדום ואימתי לא

בגמ' בב"ק [כ, ב] אמרו 'שאני התם משום שחרורייתא דאשייתא', והריב"ש בסי' שע"ד הקשה אהא דקאמר ש"מ זה נהנה וזל"ח חייב, ודחי לה משום שחרורייתא דאשייתא, ותיפוק ליה משום ריבית וכמו שמצינו בב"מ [קיז,א] דאר"י הדר בחצר חבירו צריך להעלות לו שכר ופרש"י הטעם משום ריבית.

ונראה לומר דהנה התוס' שם הק' איך שייך הכא ריבית כיון דהבית הוא של בעל העליה ואם נשרף הבית לא ישלם לו הבעה"ב כלום, וא"כ אין כאן הלואה, וע"כ פירשו הטעם משום שזה נהנה ואיכא שחרורייתא דאשייתא, ולכאורה תימא דלד' התוס' קשה דאיך קאמר בסוגיין דזה נהנה חייב, והא מאחר דהבית שלו א"כ משלו הוא נהנה. ונראה לומר דבאמת קשה על מה שהחליטו התוס' דאין כאן הלואה, והא התם מבואר בנ"י בשם הירושלמי שיכול לכופו לבנות את הבית, וא"כ הרי בכל מקום שיכולין לכופו, דהוי מדת סדום שכופין עליה, הרי קי"ל דהשני יכול לבנות והוא חייב לשלם לו, וא"כ הא שפיר הוי מלוה.

ונראה פשוט דהא דיכול לכופו הוא בשביל שיהא לו מקום לבנות עלייתו, וא"כ כשמניח לו עתה שיהא הבית שלו נמצא דעתה עלייתו בנויה על הקרקע שלו וא"כ אין יכול לכופו כלל. ולפי"ז נמצא דהברירה ביד בעה"ב, דאם ירצה אומר שמניח לו לעת עתה הקרקע ונשאר הבית של בעל העלי', ואם ירצה אומר לו שאינו מניח לו קרקע הבית ונמצא דיכול בעל העלי' לכופו, ונמצא הבית של בעה"ב ויש כאן מלוה.

ולפי"ז שפיר קאמר הגמ' דש"מ ז"נ וזל"ח חייב, ר"ל

...

הקרקע, ונמצא דבעל העלי' נהנה משל בעה"ב וינכה לו, ולפי"ז הא נמצא דהברירה ביד בעה"ב, א"כ הא מיושב לכאורה קושית התוס' דאין כאן הלואה דכיון דהברירה ביד הבעה"ב לשוי' הלואה, א"כ שפיר עושה אותו הלואה ויהא ריבית, ויהא צריך להעלות לו שכר, אכן יעו"ש בב"מ לעיל [סה,ב] דכשיהא לך מעות אחזירם לך, ומבואר שם דהוי צד אחד בריבית, וא"כ ה"נ הכא, כיון דהברירה ביד הבעה"ב שלא לעשותה הלואה א"כ הא הוי צד אחד בריבית.

ובערכין [לא,א] פליגי ר"י ורבא אליבא דר"י אם צד אחד בריבית מותר או אסור, ולפי"ז הרי ניחא דלר"י לטעמיה דס"ל אליבא דר"י צד אחד בריבית מותר, וע"כ ליכא למימר אליביא הטעם משום צד ריבית כיון דהוי צד אחד, וע"כ או משום דאסור להנות מממון חבירו או משום שחרורייתא דאשייתא, משא"כ לדידן דקי"ל כרבא דצד אחד בריבית אסור אפילו לר"י, שפיר פרש"י הטעם משום ריבית.

לימוד המוסר

הרה"ג ירחמיאל קראם

'כופין על מדת סדום'

כאשר רוצים לתאר מצב של ירידה מוסרית של אדם או של חברה, רגילים לתאר ולהשוות זאת לסדום ועמורה. שואלים ותמהים: הייתכן להתנהג כך וכי 'לסדום היינו, לעמורה דמינו'. הרי אין קיום לחברה כזו. הקב"ה מחה את סדום מעל פני האדמה כי עלתה זעקתם עד לשמים.

מבאר החסידות

הרב יעקב שלמה שיינברגר

מידת "סדום" – מהותה...

ראשי הישיבות

מרן הגאון הגדול רבי גרשון אדלשטיין שליט"א
ראש ישיבת פוניבז'

בגדר כופין על מדת סדום

(שיעורי רבי גרשון ב"ב י"ב ע"ב)

עיון הלימוד

הרה"ג מרדכי קרליבך

כפיה על מידת סדום בדר בחצר בעל הבית

דבר העורך

ענייני שכנות טובה ורעה, פרוסים לאורך פרשיות התורה שאנו קוראים ועוד נקרא, בשבועות אלו. ומאמר חז"ל "כל מה שאירע לאבות סימן לבנים" [תנחומא], מחייב לבדוק היטב את דרכם של אבותינו, בדרך ניהול ענייני השכנות והחברות בראי ההשקפה החינוכית - תורנית.

אברהם אבינו "נשלח" מארצו וממולדתו. בציווי "לך לך", עוזב הוא את מולדתו, את השכנות בה גדל וחי. אברהם מגיע למצרים ושם הוא מוצא "אוירה" של "והרגו אותי ואותך יחיו". – שכנים - !?

בשלב הבא הוא "נפרד" משכנותו של "לוט" - "הפרד נא מעלי". – שכנים - !? וכן הלאה לאורך כל הפרשיות, בהגיעו לגרר "רק אין יראת אלוקים במקום הזה והרגוני". שילוח הגר עם בנה ישמעאל שאינו "חבר טוב" ליצחק. חוסר שביעות רצונו של אברהם מבנות הארץ. ענייני "סדום ועמורה" ועוד ועוד בעיות שכנות מסוגים שונים ומגוונים.

אך, תחילת כל הנושא, בציווי "לך לך". <u>ובמילים אלו</u>, מתווה הקב"ה דרך לאברהם, וממנה יוצאת ובאה הדרך לכל הדורות כולם, וגם לדור שלנו, כדברי רש"ר הירש:

".. . רוח זו, מטפחת את אמונת השוא בסמכותו הבלעדית של הרוב. בסופו של דבר, כל ערך מקודש בעיני הרוב, נערץ ונקדש גם בעיני כל יחיד. והנה, אמת, שומה על הציבור לייצג ערכים נעלים, ומתוך הנחה זו גם היהדות מיחסת חשיבות לכלל ואוסרת לפרוש מן הציבור. <u>אולם</u> בראשית היהדות נאמר: "לך לך" !!! לך לעצמך !!! והרי זה ערך נעלה עוד יותר !!! אין איש רשאי לומר: "אני צדיק וישר, בהתאם לאופנה". כל אדם אחראי על עצמו כלפי ה'. אם יש צורך בדבר, ושיטת הרוב אינה אמת, עבוד את ה' לבדך !!! הנה, זו ההכרה שנדרשה מאברהם כנקודת מוצא ליעודו וייעוד עמו. אמת, האדם קשור בקשר אמיץ לארצו ולמשפחתו, אולם קשרינו אל ה', יהיו חזקים ואמיצים מקשרינו למולדת ולמשפחה. איך יכולנו להתקיים, ואיך נוכל להתקיים, אלמלא ירשנו מאברהם אבינו את אומץ הלב, להיות במיעוט. "יהדות על פי רוח הזמן"!! המחאה החריפה ביותר על כך, היא המצווה ראשונה שנאמרה לאברהם "לך לך". שעה שהעולם כולו ביקש להתיישב ולקנות זכויות אזרח, הוא ויתר על מולדתו וזכויותיו האזרחיות, ברצונו החופשי הפך לגר, וכפר בפה מלא בכל אלוהי הגויים. אכן, לשם כך דרוש אומץ לב ואמונה שלימה באמת הפנימית, ובהכרת הק-ל שבלב. לשם כך דרושה ההכרה היהודית, וזה היה הניסיון הראשון שהוטל על אברהם אבינו".

שלמה יצחק הלוי רוזנשטיין

יומא טבא לרבנן
הופיע הספר
פניני תפילה
פסקי הלכה וחידושים ממרן
רבינו הגרי"ש אלישיב שליט"א
בתוספת ביאורים והערות
מתלמידו-חביבו, הגרב"צ הכהן קוק שליט"א
להשיג בחנויות הספרים המובחרות.
להזמנות מרוכזות:
050-4149234

הישיבה
מוקד "אחינו" להכוונה, רישום וייעוץ
1-800-20-18-18 ,054-8402013 (שיחת חינם)

פוטו סטודיו
גל פז - רשת למוסיקה, ירושלים-ב"ב-חיפה
פוטו ציון - צילום אירועים, מצלמות וסטודיו
אחים הקר - רשת בשר למהדרין

• בחסותם האדיבה של בעלי עסקים תומכי תורה לברכה, הצלחה וכטו"ס •

צבי ורצברגר - בית האנרגיה
המנעולן הנאמן זאב הורוביץ - דלתות פלדה ומפתחות
גרפומדיה - פרסום, גרפיקה, שילוט והפקות
לעילוי נשמת רבי יצחק בן ר' אליהו ואסתר זר

מנהגים

הרה"ג אליקום דבורקס

כופין על מדת סדום בראי ההלכה

מאז ומתמיד משמשת העיר סדום הסמל ודוגמא לעשיית מעשי רשע ואכזריות במונח "מדת סדום", ואף נקבעה הלכה לדורות כי במקרים מסוימים כופין את האדם על מדת סדום.

זעקת סדום ועמורה

נאמר בתורה "ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד" (בראשית י"ח). ונאמר עוד "ואנשי סדום רעים וחטאים לה'" (בראשית י"ג) ומובא בגמ' סנהדרין ק"ט ע"א – רעים בגופם וחטאים בממונם "לה' מאוד" יודעים ריבונם ומתכוונים למרוד בו. שנינו במסכת אבות פ"ה משנה י' – ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום, וכתבו להעיר על דברי המשנה שהרי כפי הידוע שחטאם של אנשי סדום היה גניבה וגזילה ואכזריות כלפי בני אדם, כמו כן מובא בפרק דרבי אליעזר פרק כ"ה – רבי זעירא אומר עשירי עולם היו אנשי סדום מן הארץ הטובה והשמנה שהיו יושבין עליה, רבי יהושע בן קרחה אומר לא חסו על כבוד קונם לשבור אוכל לאורח ולגר אלא פסקו את כל האילנות למעלה מפירותיהן שלא יהא הנאה מהם אפילו לעוף השמים, רבי יהודה אומר הכריזו בסדום ואמרו כל מי שהוא מחזיק ידו בפת לחם לעני ולגר ולאביון ישרף באש, בתו של לוט היתה נשואה לאחד מגדולי סדום, ראתה עני מדוקדק ברחוב העיר ועגמה נפשו עליו, מה הייתה עושה? בכל יום כשהייתה יוצאת לשאוב מים הייתה נותנת ככר שלה ומכל מזון ביתה והייתה מכלכלת אותו אמרו אנשי סדום העני הזה מאין הוא חי? עד שידעו הדבר והוציאו אותה לישרף, אמרה אלוקי עולם עשה משפטי ודיני מאנשי סדום ועלתה זעקתה לפני כסא הכבוד, אמר הקב"ה "ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי וגו'" (בראשית י"ח), אם כצעקת הנערה הזאת עשו אנשי סדום אהפוך יסודותיה שלה למעלה ופניה למטה. ומשמע שחטא סדום לא די שלא נתנו לאחרים מהונם אלא התנהגו באכזריות כלפי האנשים, ולפי"ז צריך להבין דברי התנא שאם אומר שלי שלי ושלך שלך דהיינו שהאדם אינו רוצה ליטול מאחרים ואינו עושה כלל חטא ועוון הרי זו "מדת סדום"? וכתב לפרש הברטנורא דאם אומר "שלי שלי שלך שלך" קרוב לבוא לידי מדת סדום שמתוך שרגיל הוא בכך אפילו בדבר שחבירו נהנה והוא אינו חסר לא ירצה להנות חבירו וזו היתה מדת סדום שהיו מתכוונים לכלות הרגל מביניהם ואע"פ שהיתה הארץ רחבת ידים לפניהם ולא היו חסרים כלום (עי' סנהדרין דף ק"ט ע"א) זאת אומרת ששורש חטאי סדום התחילו מכך שלא היו רוצים לעזור ומזה השתלשלו כל החטאים של הרשעות והאכזריות עד אין גבול.

וכך כתב המהר"ל מפראג בספרו נתיבות עולם (נתיב גמילות חסדים פרק ה') – כמה גדול חטאו של מי שמעמיד כל דבריו על הדין (ואינו מוותר מאומה משלו לפנים משורת הדין) עד שבסוף בא לידי כמה דברים, כי מי שאינו רוצה לוותר בשום דבר הוא בא לדקדק כל כך (בעניני ממון) עד שהוא בא לגזל וחמס כמו שתראה באנשי סדום שהיה זה מדתם שלא לוותר כמובא במסכת אבות פ"ה, ויש להקשות וכי לא היה להם (לאנשי סדום מדה מגונה) רק זה שלא היו רוצים לוותר והרי היה להם כל החטאים שכך אמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים, אלא כאשר היה להם מדה זאת שלא לוותר הגיעו אל המדות המגונות, בשביל זה לבסוף בא עליהם הדין הגדול של מהפכת סדום ועמורה אשר לא נהיה בשום נברא בעולם דין כמו זה.

יד עני ואביון לא החזיקה

כתוב ביחזקאל ט"ז "הנה זה היה עוון סדום אחותך וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה", וכתב הרמב"ן (בראשית י"ט) דהיו באנשי סדום כל מדות רעות אבל נגמר דינם על אותו העוון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו תדירים באותו העוון יותר מכולם, וגם כי כל העמים עושים צדקות עם רעיהם ועם ענייהם לא היו בכל הגוים כסדום לאכזריות. הגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד בס' קובץ מאמרים כתב להעיר דלא מצינו שהוזהרו בני נח יותר משבע מצוות ומצות צדקה אינה בכללן, ולמה נענשו נענשו על זה? ותירץ לפי מה שכתוב בס' שערי קדושה לרבי חיים ויטאל זצ"ל הטעם שלא מצינו בתורה אזהרות מפורשות על מדות רעות מפני שהמדות הן יסוד כל התורה ובלתן לא יצויר כלל קיום התורה ועל כן לא הוצרך הכתוב להזהיר עליהם בפירוש, וא"כ גם בני נח הוזהרו ממילא על מדות רעות ועל כן נענשו על מדתן הרעה אף שלא נצטוו על מצות צדקה. ועוד מתרץ דבאמת נענשו אנשי סדום על שבע מצוות בני נח שעברו עליהן, **אלא שאם היו עושין צדקה היתה הצדקה מגינה עליהם** דכל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, אבל כאשר לא רחמו על אחרים פגעה בהם מדת הדין דבמדה שאדם מודד בה מודדין לו.

גדר הפטור בזה נהנה וזה לא חסר

סיבת הפטור

אדם שנהנה מנכסי חבירו ואינו גורם לו הפסד בכך פטור מתשלומין, ויש לברר את סיבת הפטור, הפני יהושע במסכת ב"ק (כ' ע"א) מסביר דברי הגמ' שם באדם שדר בחצר חבירו שלא ברשותו ואותה חצר אינה עשויה להשכיר שפטור לשלם מפני שאחרי שכבר דר בו ולא החסירו כלום הרי בנוגע לתשלומין על העבר הוא פטור משום הכלל "כופין על מדת סדום". כלל זה מובא בגמ' עירובין (מ"ט ע"א) ובכתובות (ק"ג ע"א) ב"ב (נ"ט ע"א, וקס"ח ע"א). עי' רש"י כתובות (ק"ג ע"א ד"ה מדת סדום) וז"ל "זה נהנה וזה לא חסר לא היו עושים טובה, וכך משמע מדברי הרשב"ם ב"ב (נ"ט ע"א) וביד רמה (ב"ב קס"ח ע"א), ומשמע שהסמיכו את הכלל כופין על מדת סדום לכלל של זה נהנה וזה לא חסר. וכך משמע מדברי התוס' ב"ב (י"ב ע"ב ד"ה כגון זה כופין על מדת סדום) וז"ל "וריצב"א מפרש הא דכופין עמ"ס בזה נהנה וזה לא חסר היינו שכבר דר בחצר חבירו שאינו מעלה לו שכר אבל הא פשיטא שיכול למחות בו שלא יכנס לדור בביתו וכו'". וכך משמע מדברי הרמב"ם בהלכות שכנים (פ"ז ה"ח) שזו מדת סדום וכן כל דבר וכו'". (עי' חידושי רבינו חיים מטעלז לב"ב עמ' קצ"ב). אולם בס' לבוש מרדכי (ב"ק סי' ט"ו) ובחידושי הגר"ש שקופ זצ"ל (ב"ק סי' י"ט) כתבו הטעם מפני שלא מצינו שחייבה התורה אלא כשמזיק ומחסר דבר מחבירו אבל על הנאה בלבד בלא חסרון לא חייבה התורה. וכן מדוקדק לשון הגמ' בב"ק שם "מאי חסרתיך", ולא אמרו מאי חסר, משום דעיקר הפטור שאין חסרון לבעלים וכדפירש"י וז"ל הא בלאו הכי לא מוגרת. כוונתו בזה דבעל החצר שהוא המשכיר לא נגרם לו שום חסרון כיון שבלא זה לא היה משכיר את החצר וזה עיקר הטעם לזה נהנה וזה לא חסר.

מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א

סוכתה של סדום

יש מאמר חז"ל נפלא מאד "כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה, הקב"ה נותן לו חלק לעתיד לבא בסוכתה של סדום, שנאמר 'אלקים דבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סכות אמדד', מהו עמק סכות זו סוכתה של סדום שהיתה מסוככת בשבעה אילנות שהן מסוככות זו על גב זו גפן תאנה ורמון ופרסק ושקדים ואגוז ותמרים על גביהם". (ילקוט תרנג).

הנה לשבת בסוכת עורו של לויתן, מתקבל על הדעת, אבל איזו ברכה היא זו "סוכה של סדום"?

אמנם, מה שאנחנו רואים גם בזמננו - ב'סדום' סמל ההשחתה מאחורי מסך הברזל, שאין יוצא ואין בא. שם שולטים 'חוקי סדום' - מדת סדום שהיתה להם מטה שכל אחד היה צריך להתאים את עצמו אליה - אם אחד קצת ארוך גוזרים את ראשו או מקצצים את רגליו וכמו כן אם הוא נמוך מותחים את אבריו (סנהדרין קט ע"ב). והנה מה סדום עצמה אומרת על העולם שהם לא מתנהגים כמוה - שהם הם רוצים להשתלט על כל העולם, הם רוצים מלחמה, הם רוצחים ומעלימים את המסכנים וכו', ואילו היא עצמה חרתה על הדגל שלה שהיא שואפת לאחות עמים, ולשלום העולם. זוהי 'סדום' של זמנינו, וכך גם היה בסדום בזמנו של אברהם אבינו.

והנה הסוכה היא סמל השלום - "ופרוש עלינו סוכת שלומך", מדוע? כי הרי אין לך דבר בלתי מוגן כסוכה – דפנות הסוכה אין צורך אלא "שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח" (סוכה ו ע"ב). והסכך די ב"פסולת גורן ויקב" (סוכה יב ע"א), זהו סמל השלום, כלומר אין צורך להסתר בנקרת הצורים בסעיפי הסלעים, אין צריך להתחבא במקלטים, אפשר לשבת שקט ושאנן מפחד רעה.

וכך הציגו את עצמם - הם אוהבי שלום ורודפי שלום, הם יושבים בסוכה. והם סככו אותה בכל מיני פירות, כלומר הכל הפקר אין קיים אצלנו "שלי שלי ושלך שלך", אלא כולנו אחים אנחנו וכיס אחד לכולנו.

וזה באמת רעיון טוב, אם היה אמת, אבל באמת זה רק אחיזת עינים.

וזהו שאמרו חז"ל "כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה הקב"ה נותן לו חלק בסוכתה של סדום", לעתיד לבוא, יבוא זמן שבאמת ישרור אהבה ואחוה בין כל הבריאה "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה וכתתו חרבותם לאתים" - אם כן יזכה להיום ההוא שאז תמלא הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים, ורעיונה של סדום, במה שהם דוגלים בו באופן שהוא אמת בלא זיופים.

(דברי אגדה עמ' לד)

כשבעל הדירה מוחה בו שלא ידור בבית

מובא בתוס' ב"ב י"ב ע"ב כשבעל החצר מוחה שלא יהנה מנכסיו חייב הוא לשלם, וכך נפסק בטור חו"מ (סי' שס"ג) ובשו"ע (שם סעי' ו'), וכתב הסמ"ע (סקי"ד) שדין זה אמור בכל ענין אפילו בחצר שאינה עומדת להשכרה ואדם שאינו עומד להשכיר שצריך לשלם לו כל שכרו, כיון שגילה דעתו שלא נוח לו בזה. ובקונטרסי השיעורים על מסכת ב"ק (שיעור י"ב) כתב להסביר דכיון דהבעלים מוחים בו ואם לא ישמע להם הרי הוא נוטל בעלותם ושליטתם על ממונם ואין לך חסר גדול מזה דנהי שאינו מחסר ממונם הרי הוא מחסר בעלותם. בס' נחלת דוד ב"ק (כ"א) חולק על פסק זה ומסיק דרק אם התנה עם הבעלים שישלם חייב לשלם ואילו אם מחה בו בגרידא אין בכך כדי לחייב את הדייר לשלם, וכך משמע מדברי הרשב"א (ב"ק כ"א ע"א). (עי' בכ"ז בס' חשן אהרן סי' שס"ג ס"ו).

כשמרויח ע"י ממון חבירו

בשו"ת חלקת יואב (חו"מ סי' ט') כתב לחדש דענין זה נהנה וזה לא חסר לא נאמר רק בהנאה גרידא אבל במקום דמשתרשי ליה ע"י ממון חבירו דהיינו שנהנה בפועל ע"י ממון חבירו אף שחבירו לא חסר בזה שפיר צריך לשלם, דהרי מבואר בחולין ר"פ הזרוע דהמזיק מתנות כהונה אף שאכלן פטור מלשלם אף שאכלן ונהנה מטעם ממון שאין לו תובעין, והגמ' שם (דף קל"א) מקשה מאנסו בית המלך גרנו אם בחובו חייב, ומשני שאני התם דקא משתרשי ליה, וכתבו התוס' שם דבאכילה לא מיקרי משתרשי דהיה מתענה ולא מיקרי רק הנאה, וע"כ נהי דזה נהנה וזה לא חסר פטור זה רק בהנאה גרידא ולא במשתרשי ליה. ומביא ראיות לכך עיי"ש. ויוצא מדבריו דרק כשכבר נהנה פטור אבל אם מתווסף לו ממון ע"י זה חייב לשלם זאת, וכך משמע בקצוה"ח (סי' רמ"ו) ובאור שמח (פ"ג מהל' נזקי ממון) ובשערי יושר (שער ג' פרק כ"ה).

כשההנאה בעין

בשו"ת מרחשת (ח"ב סי' ל"ה ענף ב') כתב דזה נהנה וזה לא חסר פטור רק אם ההנאה אינה כבר בעין וכבר נאכלה אבל בדבר שהוא בעין ובא ע"י שניהם הדין נותן שיחלקו בין שניהם ולא שייך לדון ע"ז דין זה נהנה וזה לא חסר כיון שהדבר בעין. (עי' שו"ת דברי מלכיאל ח"ג סי' קנ"ז, ובחידושי הגרש"ש ב"ק סי' י"ט). ועי' בשו"ת אבן שהם (פרלמוטר, חו"מ סי' ק"א) שחולק על בעל חלקת יואב עיי"ש.

בשו"ת ברכת שלמה (טנא, חו"מ סי' כ"ד) מסביר הענין שכשזה נהנה מנכסי הזולת ומכניס לו רווחים הרי עוברים הרווחים מאליהם אל בעל הנכס וזה דומה לולד של פרה שזוכה בעל הפרה בולד מאליו. (עי' שו"ת עמק הלכה (בוימל, ח"ב סי' כ"ח בסופו).

יש שכתבו שאף אם יש חובת תשלום על זה שגר בחצר חבירו בכ"ז הנהנה פטור משום שמניחים שהמהנה מוחל לנהנה כיון שאינו מחסרו. ועי' בשו"ת מחנה אפרים (הלכות גזילה סוף סי' י') וז"ל "דכל מידי דעביד להשכירם ולהרויח בהם אין הבעלים מוחלין למי שנהנה מהם, ומשמע מדבריו שהיכן שאינו עלול להשכיר סיבת הפטור הוא מחילה.

כפיה בזה נהנה וזה לא חסר

ולענין אם אפשר לכפות לאדם לעשות טובה לחבירו במקום שאין לו הפסד, עי' בשו"ת משיב דבר מהנצי"ב (ח"ב סי' צ"ב) שנשאר בספק בזה. יוצא מדבריו דמה דכופין על מדת סדום הוא אך שלא לעשות רעה לחבירו אבל אין כופין לעשות טובה לחבירו, אולם בשו"ת חמדת משה (סי' קכ"ז) מוכיח מדברי התורת גיטין (סי' ק"ל אות ר"א) דלא כדבריו. וכך כתב בשו"ת עזרת ישראל (חו"מ סי' ק"ט) ומוסיף שכך משמע מדברי הרא"ש בתשובותיו (כלל נ"ח) וז"ל, משום דזה נהנה וזה לא חסר לפי שאינו מפסיד כלום בדבר ומ"ס דכופין אותו להתרחק מן המדות הרעות ולעשות חסד עם חבירו בדבר שאינו מפסיד כלום. א"כ יוצא שענין הכפי' הוא לטובת האדם. ולכן פסק לגבי ענין של ירושה שהבת תובעת מהבן נכון שע"פ דין תורה לא מגיע לי ירושה אבל היות ולפי חוקי המדינה הבת מקבלת חלק מהירושה ואין הבן יכול למכור הנכס בלי חתימת ויתור מהבת והנידון היה האם יכולה לתבוע תשלום על חתימתה, עי' בזה בשו"ת פני משה (בנבנשתי, ח"ב סי' ס"ו) שמביא שנחלקו בזה רבותינו הגאונים, והיות ומצינו ענין של כופין על מדת סדום ולפי התורה הרי לא מגיע לה א"כ לדעת הרבה פוסקים כופין אותה לחתום ללא קבלת תמורה, וכ"כ בשו"ת עזרת ישראל הנ"ל. החת"ס כותב יותר מזאת שדינה של הבת כגזלן אם תובעת כסף עבור החתימה, ויש לנדותה. (עי' בכ"ז שו"ת ישועות מלכו חו"מ סי' ע"ז, שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' מ', שו"ת מנחת יצחק סי' צ"ה, וציץ אליעזר חט"ז סי' נ"ב).

חקירות הלכתיות

הרה"ג אלחנן פרץ

אגד

מפורסם כי מרן הגרי"ח קנייבסקי שליט"א נסע בצחרותו באוטובוס, ושילם על נסיעה חלקית, ומתוך שהיה שקוע בתלמודו, המשיך בדרך עד סוף התחנות והנוהג היה אז שעל כל תחנה יש להוסיף תשלום, הלך אצל מרן החזו"א לשאול על זה, אמר לו החזו"א לשלם, שאלו הגרח"ק והרי לא נהניתי, אמר לו החזו"א: "נוסעים משלמים". גם מו"ר הגרח"פ שיינברג שליט"א אמר לי שהנוסע בחברות התחבורה חייב לשלם, ודחה את טענות המתירים לא לשלם.

סדום

ברם כמה מרבני ירושלים עוררו בזה שאולי יש לפטור מלשלם במצב שנוסע אדם באוטובוס ולא הפסיד לחברה מאומה, כי לא תפס מקום כלל נמצא זה נהנה וזה לא חסר, והרי כופים על מידת סדום, ומדוע ישלם להם.

[ועוד הוסיפו טענות בזה לומר שהחברה נוהגת שלא כהוגן בהוספת נוסעים מעל המותר], ושאלתי זאת קמיה מו"ר הגרח"פ שליט"א ולא קיבל זאת.

צא

וחשבתי כיון שהלכה היא אם אמר לו "צא", או אז חייב לשלם, והרי אגד מכריזים שלא מסכימים לנסיעה ללא תשלום וא"כ נחשב כאומר צא, וחייב לשלם. זאת ועוד דין זה נהנה וזה לא חסר היינו "דיעבד" כמ"ש התוס' ב"ק דף כ', אבל לכתחילה גם זה אסור, אם כי בשיטמ"ק שם כתב, דהוא היתר לכתחילה. אבל טעמים אלו קלושים כי לפי זה מי שנוסע פטור מלשלם.

הרמ"א

והנה הרמ"א בסימן קס"ד כתב דאם אדם מוציא הוצאות כדי למכור או להשכיר נחשב הכל חסר, והיינו כיון שחברת אגד הוציאה הוצאות בקניית אוטובוסים, ע"מ שהנוסעים ישלמו עליהם, נחשב זאת לחסר, שחסרו עבור הנוסעים, ודין לא חסר שנאמר, היינו שאדם הוציא הוצאות לצורך עצמו, אבל בקנה עבור אחרים להשכיר להם נחשב חסר ועל פי דברים אלו יש חיוב גמור לשלם על נסיעה.

זכאי

ומ"מ נראה לי כי מי שזכאי באמת להנחה, רק שאין לו זמן להשיג את המסמכים לזה מהפקידים והמזכירים, ישנו בלא זה, כי באמת זכאי הוא וכל הצורך במסמכים הוא להוכיח זאת, וכיון שיודע שהוא זכאי מותר לו לפעול לפי ידיעתו זו.

וזאת לדעת שנהגי אגד הצטוו ע"י החברה לא למכור כרטיס זה כי אם לבעלי מסמכי זכאי. ומכיון שהנהגים מקבלים משכורת על כך, יש לצדד שאסור להם למכור, כי עוברים בזה על תנאי המכירות שלהם, אבל לנוסעים עצמם, אפשר שמותר להשתמש בכרטיס זכאי ללא כל מסמך

דרושים אברכים
לפרויקט לימוד גמרא
עם צעירים מתחזקים
באמצעות הטלפון
לזיכוי הרבים
לפרטים – 050-4133270

עקרי הענין

הרב נחום זאב רוזנשטיין

בדברי חכמים במשנה ובגמרא מצינו חובה על כל אדם שלא ימנע מלעשות טובה מחבירו, כאשר הוא אינו מפסיד על ידי כך, ואשפר לכפות אותו על כך. וכך נאמר במשנה במסכת אבות פרק ה משנה י 'ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום וכו' ראה רש"י ורבנו יונה שם וחת"ס ב"ב יב ע"ב, ובמאירי שם כתב שאינה מחלוקת, והדעה הראשונה שאמרה 'זו מדה בינונית' מיירי במקום שיש קצת חסרון, שאין זו מידת סדום, וראה שמפרש שאף דברי הי"א מיירי באותו אופן, וראה רשב"ם ב"ב קסח ע"א ד"ה לימא ורגמ"ה שם יב ע"ב. וכך מצינו לגבי עירוב שאין לאדם למנוע מחבירו מלעשות עירוב כאשר אין בכך טירחה עבורו, כדאיתא בגמרא עירובין מט ע"א ונפסק בטור ושו"ע או"ח סי' שפו סעיף ט. וראה עוד כתובות קג ע"א, ובבא בתרא יב ע"ב, נט ע"א, וקסח ע"א. וראה אבות דרבי נתן פרק מ' שהרוצה שילמדו אחרים והוא לא ילמד, יש סוברים שזו מידת סדום ופירש באהבת חסד שם, שהיינו שאינו רוצה ללמדם, שאינו רוצה להנות אחרים אע"פ שאינו חסר. שאנשי סדום היו מונעים מאנשים אחרים מארצם אף על פי שהיתה הארץ רחבת ידים ומספיקה לכולם רשב"ץ על אבות שם וכעי"ז ברע"ב שם, ע"פ הכתוב באיוב כח ד 'הנשכחים מני רגל'. ורש"י איוב אף הוא מפרש את הכתוב באנשי סדום, אך מבאר את חטאם באופן אחר.

כופים את האדם שלא לנהוג במידת סדום ראה כתובות קג ע"א 'כגון זה כופין על מידת סדום' וכ"כ כופים אותו עשות כל דבר שהוא טוב לחבירו כאשר אין לו הפסד כלל מדבר זה, רמב"ם שכנים פ"ז ה"ח, ושם פי"ב ה"ג, וראה יד רמה ב"ב יב ב (ד"ה ברם הב'), ומהרי"ק שורש ט וקיב, שדייק כן מלשון הגמרא בכתובות שם קג ע"א 'כגון זה וכו'. שצריך להרחיק את האדם מן המידות הרעות, שלא ימנע דבר מחבירו מפני אימוץ הלב ורוע הנפש ושיעשה חסד עם חבירו בדבר שאינו מפסיד כלום שו"ת הרא"ש כלל צז סי' ב, וראה עי' שו"ת הרשב"א ח"ב סוף סי' מג. וראה שטמ"ק כתובות סט ע"ב בשם ר"מ הלוי שאף אין אומרים מצה לקיים דברי המת כשהוא מידת סדום. וכל שכן שאם אף לו יש הנאה בדבר זה, שכופים אותו שלא לקלקל את שלו כדי לקלקל ע"י כך גם את של חבירו שו"ת מהר"ם מינץ סי' עד.

דין זה שכופים על מידת סדום יש ראשונים שנראה מדבריהם שהוא דין התורה ראה תוס' ב"ב יב ע"ב ד"ה כגון, בשם ר"י, שלכן צריך לימוד על בכור שהוא נוטל פי שנים במקום אחד, וכ"כ בעליות דר"י ורשב"א וריטב"א שם, וראה ר"י מיגש שם, שאין צריך לימוד אחר מהתורה לאסור דבר שיש בו משום מידת סדום. וראה שו"ת רשב"ש סי' סז. דיש בכך משום מצות "ואהבת לרעך כמוך" ושאר המצוות שמצינו בתורה שיש חובה לגמול חסד איש עם רעהו, כגון פריקה וטעינה והשבת אבדה ראה שו"ת מהרי"ל דיסקין פסקים סי' רמ, ושו"ת רשב"ש הנ"ל. ושו"ת עזרת ישראל (שפירא) חו"מ סי' קט ד"ה ובלא"ה ולכן בית דין כופים לקיים דין זה שהרי בית דין כופים על מצות עשה ראה חולין קי ע"ב וקלב ע"ב, וכסף הקדשים בשו"ע חו"מ סי' רלז ס"א ושו"ת מהרי"ל דיסקין שם. וע"ש שמצדד שאם כוונתו היא לצער את חבירו, איסורו מן התורה, וחכמים תיקנו לכפותו אף כשאין כוונתו לצער את חבירו. ויש שהסמיכו את הדבר על הכתוב: ועשית הישר והטוב ראה עליות דר"י ב"ב יב ב סוף ד"ה מתקיף, ושו"ת תשב"ץ ח"ד טור א סי' כז. אמנם עיין שו"ת הרא"ש כלל צז סי' ב ושטמ"ק ב"ב שם בשם תוס' הרא"ש שמשמע שאינו נלמד ממקרא זה. ועיין עליות דר"י שם ד"ה ההוא.

מצינו בגמרא בבא בתרא יב ע"ב - אחים שנפלה להם חלקת שדה בירושה, ולאחד מהם היתה קרקע שסמוכה לאותה שדה, והוא מבקש שיתנו לו את חלקו בירושה סמוך לקרקע שלו, לדעת רבה כופים על מידת סדום, ונותנים לו את השדה הסמוכה לקרקעו בבא בתרא יב ע"ב, ולדעת הראשונים הנ"ל הכפיה היא מדאורייתא, אך מצינו בראשונים ריצב"א בתוספות שם בשמו שהכפייה האמורה שם אינה אלא תקנת חכמים, ומן התורה אין לכפותו על כך, משום שמדובר שם כשיש לאחים האחרים טעם להקפיד שלא לתת את אותה שדה לבעל הקרקע הסמוכה, או מפני שיש דורשים ממנו שיוותר על זכות שיש לו בממונו ראה מנחת פתים חו"מ סי' קעד ומנח"י ח"ב סי' צה אות ח. ושו"ת עזרת ישראל שם.

עוד מצינו בגמרא שמוכר שאמר לקונה קרקע 'בית כור עפר אני מוכר לך הן חסר הן יתר', אם הקונה קיבל שיעור של יותר מרובע קב לסאה, יחזיר הקונה למוכר משנה ב"ב קג ע"ב, וראה שם שאם המוכר האומר לחבירו הקונה, בית כור עפר אני מוכר לך 'מידה בחבל' [כלומר –בצמצום], אם הותיר כל שהוא, כלומר אם התברר שהלוקח קיבל כל שהוא יותר על בית כור עפר, יחזיר הקונה את אותו כלשהוא למוכר. אבל אם היתה התוספת על בית כור פחותה מבית תשעה קבים, והמוכר אינו רוצה שיחזיר לו את הקרקע היתירה, - הקונה צריך להוסיף למוכר מעות כשווי הקרקע היתירה, ולקנותה משנה שם. ופירשו הראשונים בטעם הדבר, שכיון שאין למוכר מה לעשות בקרקע קטנה, שאינה חשובה שדה, לכן כופים את הלוקח לקנות את הקרקע הזו, משום מידת סדום, שזה נהנה וזה לא חסר ראה רמב"ם הל' מכירה פרק כ"ח ה"ו וה"ז, טור ושו"ע חו"מ סי' ריח סעיפים ז - י, ותקנת חכמים היא למוכר שלא יפסיד, ולא מעיקר הדין רשב"ם שם ד"ה יעשה חשבון, ושם קד ע"א ד"ה כופין ואילך, עי"ש.

עוד מצינו בברייתא ב"ק פא ע"ב 'מי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו, מה הבריות אומרות עליו, מה הנאה יש לפלוני ומה הבריות מזיקות לו', עליו הכתוב אומר משלי ג כז 'מהיות טוב אל תיקרי רע', וכופים אותו שלא ימחה בהם ושלא יהיה רע שם, ויש אומרים שמכאן מקור הכפייה על מידת סדום שם. ראה שו"ת משיב דבר ח"ב סי' צב, שכך הוסיפו חכמים על לשון הפסוק, אף שמעיקר הדין אי אפשר לכופו לעשות טובה לחבירו, ועיין מהרש"א בב"ק שם, ומאירי ב"ק שם. ובדברי הנצי"ב בסוף ספר העמק שאלה על השאלתות, כתב שמשפט שלמה במלכים א ג כז, היה מדין כופים על מידת סדום וכך מרומז אולי במה שדרשו בסנהדרין לב ע"ב, על הפסוק בדברים טז כ 'צדק צדק תרדף', בשתי ספינות שאין שתיהן יכולות לעבור יחד בנהר, ועיין במשנת ר' אהרון שכנים עמ' כ בהערה.

מי שתבע לכפות את חבירו על מידת סדום, כגון שטען שהוא יודע בודאי שחבירו מחזיק בידו שטר שיש לו זכות בו אם אכן יש בידו שטר כזה, כופים אותו להוציאו כדי שידונו על פיו -ראה רמב"ם הל' טוען ונטען פ"ה ה"ז וכפר הנתבע, ישבע הנתבע שבועת היסת שהשטר אינו אצלו, כדין כל תובע וכופר הכל עיין רמב"ם שם, שכן הורו רבותיו, הובא בטור חו"מ סוף סי' ס, וראה סמ"ג עשין צה בשם הגאונים, שו"ע חו"מ סי' טז סעיף ד, וראה גר"א שם. וראה שער משפט שם ס"ק ב שכתב שאע"פ שאין נשבעים אלא על כפירת ממון, כיון שהוא תובע ממנו להצילו מן ההפסד, וזה כופר בחיובו, חשוב הוא ככפירת ממון. ועיין שו"ת חוות יאיר סי' ה, ונחל יצחק חו"מ שם, ושו"ת מהריא"ז ענזיל סי' כח וכט, והגהות שבשו"ת בית שלמה חו"מ סי' קט, ושו"ת ר' יוסף נחמיה סי' עה אות ב. ויש סוברים שאינו נשבע היסת אלא כשאמר התובע בבית דין, דברים שיש בהם אמתלא, שיש לו זכות אצל חבירו שער משפט שם. ויש חולקים וסוברים שבכל מקרה אין הוא נשבע שבועת היסת, אך אם הוא רוצה הוא יכול להחרים את כל מי שיש בידו שטר שיש לו בו זכות שו"ת הרשב"א ח"ב סו סי' מג, ובשער משפט שם הסביר בדעת הרשב"א שאין זו כפירת ממון. ועיין בב"ח שם שתמה על דברי הרשב"א, ופירש שאף הרשב"א מודה שמשביעים אותו, וכ"נ בשו"ת מהר"ם גלנטי סי' מ, וכתב השער משפט שאף השו"ע סובר כן בדעת הרשב"א.

אף את הרבים מצינו שכופים על מידת סדום ראה עליות דר"י ב"ב צט ע"ב בשם רש"י, ונימוקי יוסף שם, ולכן מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו, באופנים שונים ראה בבא בתרא שם וראשונים שם יכול הוא להחליפה בדרך אחרת ואף הסוברים שבשום ענין אינו יכול להחליף, אינו מעיקר הדין, אלא משום גזירה שמא יתן להם דרך אחרת שאינה דומה לזו שהוא נוטל, או משום שמה שנותן יש בו חסרונות לעומת מה שהוא נוטל הרי זה משום שכופים את הרבים על מידת סדום, שהוא נהנה שהדרך היא מן הצד, ואין הרבים חסרים כלום אם יחליף להם את דרכם, עי' רשב"ם שם ד"ה אמאי שמטעם זה היה להם לחכמים לתקן שתהיה לו רשות להחליף בעל כרחם. וראה במהרשד"ם חו"מ סי' תסג ותורת אמת סי' קכט (הב'), ע"פ גמ' ב"ב צט ע"ב, שבמקום שהכפייה היא לתת דבר תמורת דבר אחר, אין מחייבים את הרבים, שמא יתן להם דבר יותר גרוע, וקדירא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא. וראה לקט יושר או"ח עמ' כד, שאם בני העיר מקפידים שלא לתת לאורחים לקרוא בתורה כדי שהם יקראו תדיר, הרי זו מדת סדום, ולכאורה ר"ל שכיון שהם נקראים הרבה חשוב אצלם חסרון מועט ביחס לאורחים.

כופים על מידת סדום בין כדי שחבירו שכופים לצרכו לא יפסיד, ואפילו אין הפסדו ודאי, אלא שיש לחשוש להפסד , אף במקרה זה כופים על מידת סדום ראה שו"ת ר"י מיגש סי' קיח שכתב שכופים אדם להודות בערכאות על חיובו, אם זה שהוא חייב לו חושש שמא יפסיד את חובו, ולזה החייב אין הפסד בזה, שכופים על מידת סדום, כמבואר בשו"ת מהריט"ץ החדשות סי' כב, בדעת הר"י מיגש. ועיין שו"ת הרדב"ז ח"א סי' קטו, ושער משפט סי' נג ורב פעלים ח"ב חו"מ סי' ח, ומשפט שלום סי' קפד ב ושו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רו, שדנו אם מי שיש לו שטר חוב על חבירו, וכדומה, יכול לכפותו לכתוב שטר המועיל בערכאות, כדי שלא ישתמט מלשלם לו. וראה ערך שי חו"מ סי' ס ס"ט, ושו"ת ר' יוסף נחמיה סי' עה אות ב, בדעת הר"י מיגש.

כופים על מידת סדום אף כדי שחבירו ירויח, ולא רק כדי שלא יפסיד, ולכן מי שהיה כותל חבירו סמוך לחצירו, יכול בעל החצר לקבוע בכותל חבירו זיז פחות מטפח, כיון שאין בו היזק ראיה ולא חזקה ואינו מזיק את הכותל, וכיון שלבעל הכותל אין הפסד, כופים אותו על מידת סדום. טור חו"מ קנג ס"י בשם הר"י ברצלוני, ע"פ משנה שם ב"ב נט ע"א, וע"ש שדוקא בזיז של עץ ובפחות מטפח, שאינו יכול לתלות עליו דברים כבדים, וראה ב"ח שם, וראה רמב"ם הל' שכנים פ"ח ה"ד. ועוד כתבו שהמשכיר בית לחבירו, ורוצה השוכר לסתור כתלים ולבנות ולתקן כדי להרחיבו, והמשכיר אינו רוצה, כופים אותו שיסכים, שאף בזה נהנה וזה לא חסר כופים על מידת סדום, וכל שכן שאף המשכיר נהנה בהרחבה לאחר זמן שו"ת הרדב"ז ח"א סי' קמו, ואף מדבריו מוכח שאף כדי שירויח חבירו כופים אותו. וכמו כן כופים את האדם כדי שיוכל חבירו להשתמש בחפציו באופן יותר טוב, אף כשמעיקר הדין יש לו זכות למנעו, אם מניעתו היא מידת סדום. כגון כשחבירו בא לפתוח חלון לחצירו, שאף על פי שמעיקר הדין יכול הוא לעכב עליו מלפתחו, אם אין לו נזק בדבר כופים אותו שלא ימחה בחבירו ראה גמרא ב"ב נט ע"א.

אף כדי שיתכבד חבירו, כופים את האדם לעשות מעשה, כאשר אותו אדם אינו מפסיד מאותו מעשה, ואפילו אם אותו אדם אינו ראוי לאותו הכבוד שו"ת מהר"ם אלאשקר סוף סי' כג. וכמו כן כופים בעל הרוצה ללכת לארץ אחרת ולחזור, כופים אותו לגרש את אשתו על תנאי, שמא יקרה איזה אסון בדרך בלי רואים ותשאר האשה עגונה, משום שכופים על מידת סדום שו"ת ראנ"ח סוף סי' עג, שהרי מצינו גם שכופים את היבם לחלוץ ליבמתו.

וכן כופים כדי שיוכל חבירו לקיים את המצוה, ומשום כך דנו האחרונים לחייב אדם לתת אתרוג לחבירו שייצא בו ידי חובתו אפילו ביום הראשון של החג, שאין אדם יוצא באתרוג של חבירו, ויצטרך אח"כ לתת לו את האתרוג במתנה על מנת להחזיר, ולא פטרוהו מלתת אלא מפני שהאתרוג נפסד במשמוש היד ראה חוות יאיר סוף סי' קפו, ובית יצחק יו"ד ח"ב סי' עה אות ג, ושם שמדמה נתינת האתרוג להעתקת ספרים, שנחלקו אם כופים לתתה במקום שאין להם ספרים, ועי"ש שמסקנתו שאין כופים על מידת סדום בדין כעין זה, והכפייה בהעתקת ספרים היא משום כפייה על צדקה וראה שו"ת הרדב"ז ח"א סי' רלג שמי שלא ילדה אשתו ונשא בנוסף לה אשה אחרת, ונשבע לראשונה שלא ישא עוד אחרת, - שאם לא ילדה השנייה ובא לגרשה ולישא אחרת, כופים את הראשונה על מידת סדום, שזה נהנה לקיים מצות פריה ורביה, והיא אינה חסירה כלום, ואפשר שתרויח שהאחרת [השלישית] תהיה נוחה לה יותר. ועיין בשו"ת פני יהושע חו"מ סי' ט, שכופים כדי שלא יעבור חבירו על איסור.

כופים על מידת סדום שכופים עליה, רק כשאינו חסר כלום, ואין לו שום הפסד משום צד ולא טירחה כלל רמב"ם הל' שכנים פ"ז ה"ח. ועיין בספר צרור הכסף עמ' קה וכ"כ ראה יד רמה ב"ב ז א, וכעי"ז שם פ"י סוף אות יא, ועי' רמב"ם שם. אמנם עיין בריטב"א ב"ב נט ע"ב בשם מורו, ומשמע שלדעתו הטענות של טורח פינוי ביתו ושל הנזק בבית שחלקו ישן וחלקו חדש, אינן מונעות להחשיבו מדת סדום. וי"א שאף כשיש טירחה עדיין היא מידת סדום ראה שו"ת חזון נחום סי' פו אות ג, בדעת המהרי"ק שורש קיב, שאם אין שם חסרון ממון, כופים על מידת סדום, והסוברים שאף במקום טירחה אין לחייב, הרי זה משום שלדעתם טירחה חשובה כממון, ומצדד שלדעת המהרי"ק שם טירחה אינה חשובה כממון, וראה בהגהות מרדכי קדושין סי' תקסא, שהובא בדרכי משה חו"מ סי' קנה ס"ק ו, ודעת תורה יו"ד סי' ד קו"א אות פח בדעתו, ונקודות הכסף יו"ד שם לש"ך ס"ק ה. ועיין כסף הקדשים בשו"ע חו"מ סי' רלז ס"א. כ"ז ע"פ א"ת ע' כופין.

אף ישראל מומר כופים אותו על מידת סדום שו"ת הרשב"א ח"א סי' תרסא, הובא בב"י או"ח סי' שפה, וראה שו"ע שם סעיף ד ומשנ"ב שם ס"ק יא, ועיין בשו"ע הרב שם. גוי*, יש מן האחרונים שצידדו לומר שאין כופים אותו ראה חזו"א או"ח סי' פו ס"ק יט, לענין ערובי חצירות, וראה תוס' ותוס' הרא"ש ותוס' ר"פ ומלחמות ערובין עה ע"ב. וראה שו"ת רשב"ש סי' סז, שמשמע קצת שדוקא בישראל כופים שלא יעלה לו שכר. ויש שכתבו שכופים אותו שי למורא בכורות נו ע"ב, בגוי וגר שירשו את אביהם הגוי, ויש בנכסיו דברים שהם אסורים לישראל ומותרים לגוי, וכעי"ז בחזו"א שביעית סי' ד ס"ק יז.

נראה מהראשונים שכל שבהדיוט כופים על מידת סדום, אף הנהנה מן ההקדש באותו ענין, לא מעל ראה תוס' ב"ב יב ע"ב ד"ה כגון, [וכן משמע קצת בתוס' ב"ק כ ע"ב ד"ה הא] שטעם הפטור בדר בחצר חבירו הוא מחמת כופים על מידת סדום, וראה ב"ק כ ע"ב, שלדעת הפוטרים, יש לדון אף בהקדש שלא מעל. אך יש מהאחרונים שמצדד שלא שייך לדון בהקדש בדין כפייה על מידת סדום חידושי רבי שמעון שקופ ב"ק סי' יט אות ג, עי"ש. ע"כ ע"פ א"ת ע' כופין.

בעומק הענין

הרה"ג ישראל וינברג

כופים על מידת סדום

בב"ב (י"ב:) מבואר דהא **דבר מצרא** זוכה בקרקע הסמוכה לו, הוא משום דכופים על מידת סדום.

ובתוס' שם כתב ריצב"א דהא דאמר רבה כופין לא מדין תורה קאמר וכו' ועוד הא דכופין על מדת סדום בזה נהנה וזה לא חסר היינו בשכבר דר בחצר חבירו שאינו מעלה לו שכר אבל הא פשיטא שיכול למחות בו שלא יכנס לדור בביתו וכו' אלא מתקנת חכמים קאמר הכא דכופין, ע"כ.

ומבואר מדבריו דפטור תשלומים **בזה נהנה וזה לא חסר** הוא מטעם **כופים על מידת סדום, והוא מן התורה**. ואילו דינא דבר מצרא הוא תקנ"ח לכפות על מידת סדום אפילו לכתחלה.

וכן מבואר במרדכי בב"ק (כ"א.) שדין זה נהנה וזה לא חסר פטור הוא מטעם כופין על מידת סדום. וכן נקט בפשיטות בפני יהושע (כ:).

וכבר נודע הקושיה על זה מה דאיתא בב"ק (כ:) תנן נטל אבן או קורה של הקדש וכו' בנאה לתוך ביתו הרי זה לא מעל עד שידור תחתיה שוה פרוטה וכו' ויתיב רבי אבהו קמיה דר' יוחנן וקאמר משמיה דשמואל זאת אומרת הדר בחצר חבירו שלא מדעתו צריך להעלות לו שכר, ע"כ. ומבואר דפטור זה נהנה וזל"ח נוהג אף בנהנה מן ההקדש [אלא דמסקינן ד"כהדיוט מדעת דמיי", ולא שייך האי פטורא, עיי"ש]. ואטו כופים רשות ההקדש על מידות טובות היפך מידת סדום?

ומשום הכי נטו האחרונים מדרך זו ופירשו דפטור ז"נ וזל"ח הוא מצד שחסר עיקר המחייב של "נהנה", ואכ"מ להאריך בביאוריהם. אבל הרי הראשונים לא תפסו כדבריהם אלא משום מידת סדום והדק"ל.

ועיין בלשון **רבינו יונה** (ב"ב ד:) דפטור זה נהנה וזל"ח הוא משום **שניתן למחילה. ובברכת שמואל** (בב"ק) כתב שבזה נהנה וזה חסר החיוב הוא על **הנהנה** לחוד, אלא **דאין זו הנאה "בת תביעה"** אלא אם איכא חסרון על ידה. וכל זה צ"ב.

והנראה מזה דדין כופים על מידת סדום אינו "כפיה על מידה טובה" אלא דין ממוני גמור. שמלבד הנידון אם יש כאן מחייב הממוני של נהנה, עוד יש נידון ממוני בפני עצמו אם הנאה זו המחייבת היא **בת תביעה** או **שניתנה למחילה**.

וביתר ביאור, דמידת סדום היא "שלי שלי ושלך שלך", אבל בדיני התורה לא כל "שלי" ראוי שיהא בפועל "שלי", דפעמים שאף הנאה שבעיקרה ראויה לחייב, דינה להיות בכלל ויתור ומחילה. שכשם שיש "דבר שאין בעה"ב מקפיד עליו" **כך העמידה התורה** "דברים **שאין להקפיד עליהם**" מצד דין התורה. **לא משום אומדן דעת** בני אדם, אלא מצד **שכך ראוי להיות**, ש"ניתן למחילה" ו"אינה בת תביעה".

ומעתה כיון שנכלל היפוכה של מדת סדום **בדיני הממון**, מש"ה נוהג אף כלפי רשות הקדש, שדיני ממון דהקדש שווים לשל הדיוט.

הנושאים הבאים

לך לך – כופין על מידת סדום - ואנשי סדום רעים וחטאים לד' מאד י"ג ב"ב י"ב:
וירא – הפסקה
חיי שרה – הספד - ויבוא אברהם לספוד לשרה ולבכותה כ"ג א' סנהדרין מ"ו:
תולדות – אינו מצווה והפטור מדבר ועושהו - עקב אשר שמע אברהם בקולי כ"ו ה' יומא כ"ח. קיים אברהם כל התורה כולה
ויצא – לשון ארמית ותרגום - יגר סהדותא ל"א מ"ז שבת קט"ו:
וישלח – הפסקה
וישב – מנהגי ימי חנוכה
מקץ - החלום בהלכה - ופרעה חולם מ"א א'
ויגש – הפסק בקר"ש וברכותיה - ויפול על צווארו מ"ו ט' וברש"י שהיה קורא את שמע
ויחי - הפסקה

המרכז לספרים חדשים ואמריקאים
"הספר המיוחד - אור הספר"
רחוב חגי 14
ממשיכים
הנחות ענק
חבל להחמיץ
20%-25% הנחה

מוסד הרב קוק
מוסד
הרב קוק
השלמה הסידרה
אור החיים
על התורה
הערוך והמבואר

מכון ירושלים
השלמה הסדרה
פירוש הרמב"ן על התורה
חמשה כרכים
ע"פ דפו"ר עם תיקונים ושינויי נוסחאות, ציונים ומקורות וחוגים עליו גדולי מפרשיו ומבאריו ובראשם ה"תכלת מרדכי" ערוכים מחדש ע"פ כת"י ודפו"ר, עם מקורות וציונים, הערות וביאורים
להשיג בחנויות הספרים